

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ | ΨΗΦΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ | WIKIPEDIA | MOOCs

Η ΜΑΘΗΣΗ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟΤΟΠΟ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

Α.Β. Μπράϊλας

Α. Β. Μπράϊλας

Η Μάθηση στο Χρονότοπο του Διαδικτύου:

Κοινότητες, Ψηφιακή Κουλτούρα, Wikipedia & MOOCs

ISBN (print): 978-960-7943-13-2

ISBN (eBook): 978-960-7943-17-0

Revision: IS-1-002-STW

Έκδοση: Εργαστήριο Δομητικής Πραγματικότητας, Διαδικτυακής
Έρευνας και Εκπαίδευσης

Τμήμα Ψυχολογίας

Πάντειο Πανεπιστήμιο

<http://vrlab.panteion.gr/>

Σχεδίαση εξωφύλλου: Νίκη Βακράκη

1^η Έκδοση: 2015

Copyright © 2015 Α.Β. Μπράϊλας

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού,
καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την
προηγούμενη έγγραφη άδεια του συγγραφέα

Η Μάθηση στο Χρονότοπο του Διαδικτύου

Κοινότητες, Ψηφιακή Κουλτούρα,
Wikipedia & MOOCs

ΑΛΕΞΙΟΣ Β. ΜΠΡΑΪΛΑΣ

*The real voyage of discovery
consists not in seeking new lands
(or landscapes) but seeing with
new eyes....*

– Marcel Proust

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Αντί προλόγου	xi
	Μαθητές, Smartphones & Cyborgs	xv
	Πρόλογος	xix
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑ	Άνθρωπος και Κοινότητα	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΥΟ	Κοινότητες Μάθησης	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΑ	Δυνητικές Κοινότητες	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΣΣΕΡΑ	Η Wikipedia στην Εκπαίδευση	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΝΤΕ	Ψηφιακή Κουλτούρα και Μάθηση	120
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΞΙ	Η Κοινότητα είναι το Μήνυμα	154
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΠΤΑ	Ιστός, ου μ' εθέσπισεν οικείν Ερμής	182
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΚΤΩ	Η διαδικτυακή μάθηση Reloaded	192
	Αντί Επιλόγου	199
	Βιβλιογραφία	201

ΜΑΘΗΤΕΣ, SMARTPHONES & CYBORGS

Για τους σημερινούς έφηβους το smartphone αποτελεί προέκταση του χεριού τους. Του χεριού τους ή του μυαλού τους; Μέχρι να καταλάβουμε τι συμβαίνει, όσο θα αναλωνόμαστε σε συζητήσεις για τους κινδύνους του διαδικτύου, για τη ζωή που δεν ζούμε όσο είμαστε online, για τη διαταραχή του εθισμού στο διαδίκτυο, για το πόσο άλλαξε η ζωή μας με το Facebook και τα social media, η πραγματικότητα θα μας προσπερνά. Δεν έχει γραφεί ακόμα η θεωρία για αυτό που βιώνουν τα σημερινά παιδιά, έναν κόσμο όπου η τεχνολογική διαμεσολάβηση του ανθρώπινου βιώματος είναι συνεχής με έναν τρόπο που αλλάζει διαρκώς, συνέπεια των νέων τεχνολογιών που εμφανίζονται με καταγιστικό ρυθμό στο προσκήνιο αλλά και συνέπεια του τρόπου πρόσληψης αυτών των τεχνολογιών από τα πολύπλοκα ανθρώπινα συστήματα στα οποία απευθύνονται και με τα οποία διαπλέκονται. Ο τρόπος χρήσης των νέων τεχνολογιών είναι εν τω γίνεσθαι, προϊόν μιας ζωντανής διαπραγμάτευσης ανάμεσα σε ανθρώπους, κοινότητες και ψηφιακά τεχνουργήματα. Έφηβοι και smartphones συγκροτούν στην πραγματικότητα τα σύγχρονα cyborgs. Μόνο που αυτά τα cyborgs δεν είναι όπως τα

οραματίστηκαν, στην πιο τρελή τους φαντασία, οι σεναριογράφοι των ταινιών επιστημονικής φαντασίας, μόλις είκοσι χρόνια πριν. Πόσοι παρατηρούμε με προσοχή αυτά τα σύγχρονα, πραγματικά cyborgs, για να καταλάβουμε τι ακριβώς συμβαίνει, πως σκέφτονται, τι νιώθουν, πως λειτουργούν και πως σχετίζονται με τα άλλα cyborgs;

Στην ιστοσελίδα «ψηφιακή αλάνα», έναν ιστότοπο του υπουργείου δημόσιας τάξης και της Ελληνικής Αστυνομίας για την ενημέρωση γονέων και παιδιών για το διαδίκτυο (www.cyberkid.gov.gr), διαβάζουμε: «Ο εθισμός στο διαδίκτυο είναι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα τόσο των νέων όσο και των μεγαλύτερων. Θα μπορούσε να συμβεί στον καθένα. Αντιμετώπισέ το. Πάρε ξανά τον έλεγχο του υπολογιστή σου... Βάλε ωράριο στη χρήση του υπολογιστή σου. 1,5 ώρα τη μέρα αρκεί για να ψυχαγωγηθείς αλλά και να πάρεις τις πληροφορίες που χρειάζεσαι.» (ανακτήθηκε στις 15 Μαΐου 2014). Όσο θα ακούμε τη λέξη internet και θα σκεφτόμαστε την προβληματική χρήση, τον εθισμό στο διαδίκτυο, τους κινδύνους που ελλοχεύουν και το πώς μπορούμε να προστατεύσουμε τους νέους, τόσο θα βλέπουμε το δέντρο και θα χάνουμε το δάσος, παρά τις καλές μας προθέσεις και τους ρεαλιστικούς φόβους μας. Γιατί όλα αυτά τα ζητήματα, αφορούν μια πραγματικότητα που δεν υφίσταται πλέον. Εμείς, οι ενήλικοι, οι ψηφιακοί εμικρέδες, έχουμε ζήσει τη ζωή χωρίς κινητό, χωρίς διαδίκτυο, χωρίς Facebook. Τα σημερινά παιδιά δεν θα τη ζήσουν ποτέ. Ακόμα και αν κάποιο παιδί αποφασίσει να μείνει εκτός διαδικτύου και αποφασίσει να μην συμμετέχει στην εξελισσόμενη διαμόρφωση της ψηφιακής κουλτούρας, ακόμα και αν αποφασίσει να μην χρησιμοποιεί smartphone, ακόμα και τότε, θα ζει σε έναν κόσμο όπου οι συμμαθητές του, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, θα έχουν ψηφιακή παρουσία και ψηφιακή ζωή. Θα ζει σε έναν κόσμο τελείως διαφορετικό από τον κόσμο της δικής μας

εφηβείας. Αν δεν προσπαθήσουμε να μπορούμε στα παπούτσια των σημερινών παιδιών και εφήβων, των σημερινών ψηφιακών ιθαγενών, δεν θα μπορέσουμε ποτέ να κατανοήσουμε τι ακριβώς συμβαίνει και τι θα θέλαμε να κάνουμε με αυτό.

Σε αυτό το τοπίο των συνεχών αλλαγών και της διαρκούς αποσταθεροποίησης, οι δάσκαλοι και οι καθηγητές βρίσκονται σε μια εξαιρετικά πλεονεκτική θέση: ζουν και εργάζονται ανάμεσα στους νέους και μπορούν να έχουν άμεση εμπειρία αυτού που συμβαίνει. Έτσι, τους δίνεται η μοναδική ευκαιρία να καταλάβουν πρώτοι τις αλλαγές, να προσαρμοστούν σε αυτές και να τις αξιοποιήσουν. Το να είσαι δάσκαλος σήμερα είναι ένα προνόμιο, που οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν εκτιμήσει όσο θα έπρεπε. Η αλήθεια είναι ότι η συνεχής αλλαγή είναι δύσκολη. Η αποσταθεροποίηση είναι τρομαχτική. Ένας εκπαιδευτικός σήμερα χρειάζεται να αλλάζει και να προσαρμόζει τη διδασκαλία του σε κάθε νέα σχολική χρονιά. Γιατί κάθε χρονιά, έχει διαφορετικούς μαθητές, που μεγαλώνουν σε μια διαφορετική ψηφιακή κουλτούρα. Ζούμε την εποχή των καταιγιστικών αλλαγών, ο ψυχισμός των μαθητών αλλάζει χρονιά με τη χρονιά με δραματικό τρόπο. Ζούμε την εποχή που το αναπάντεχο είναι ο κανόνας και η αβεβαιότητα σταθερή αξία. Ας την απολαύσουμε αυτή την εποχή. Ας τη βιώσουμε ως μια συναρπαστική εποχή. Πρόκειται να δούμε τόσες αλλαγές στην κουλτούρα μας και στον τρόπο ζωής και να βιώσουμε τόσες ανατροπές, όσο καμία άλλη γενιά ανθρώπων.

1

ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

*γιατί αν δεν παρεκκλίνουμε λίγο από τις υπέροχες
ευθείες μας πορείες δεν θα συναντηθούμε ποτέ ...⁵*

Η συγκρότηση του ιστού δευτέρης γενιάς (γνωστού και ως web 2.0) στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα, οδήγησε στη ανάδυση μιας νέας κοινωνικότητας στο διαδίκτυο. Οι δυναμικές κοινότητες, στην εποχή που έχει χαρακτηριστεί ως Κοινωνία της Πληροφορίας, έχουν γνωρίσει μεγάλη ανάπτυξη, λόγω των επικοινωνιακών διευκολύνσεων που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες και το διαδίκτυο (ΤΠΕ). Η χωρική εγγύτητα δεν αποτελεί πλέον αναγκαία συνθήκη για την ανάπτυξη μιας κοινότητας. Σήμερα, πολλές κοινότητες δημιουργούνται και

⁵ Ποίημα από την blogger *koritsi_oksi* με τίτλο: *clinamen. Τόσο Άστρα ... και γω να λιμοκτονώ*. Πηγή: http://dontplaywithmyart.blogspot.com/2011/06/blog-post_14.html, ανακτήθηκε 20 Μαΐου 2011.

αναπτύσσονται με την υποστήριξη των πολλών διαδικτυακών κοινωνικών μέσων (social media), που συνιστούν μέσα μαζικής ατομικής-επικοινωνίας⁶ (Castells, 2009). Οι τεχνολογίες ιστού δευτέρης γενεάς προσφέρουν τη δυνατότητα συγκρότησης αυτών των ανθρώπινων κοινοτήτων στη βάση επικοινωνιακής εγγύτητας, αλλά όχι απαραίτητα χωρικής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ακμάζουσας δυνητικής κοινότητας στον κυβερνοχώρο αποτελεί η κοινότητα των *Βικιπαιδιστών* (Wikipedians). Η κοινότητα αυτή συγκροτείται από το σύνολο των εθελοντών συντακτών που γράφουν και συντηρούν τη Wikipedia, μια διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια ανοικτού περιεχομένου, τη μεγαλύτερη σε αριθμό λημμάτων στην ιστορία της ανθρωπότητας μέχρι σήμερα.

Οι ανθρώπινες κοινότητες είναι πολύπλοκα κοινωνικά συστήματα, οργανισμοί μάθησης που αναπτύσσονται, αλλάζουν και μετασχηματίζονται για να προσαρμοστούν στις συνθήκες του κοινωνικού και πολιτισμικού τους πλαισίου (Schön, 1971). Τα μέλη μιας κοινότητας εξελίσσονται μέσω της συμμετοχής τους στην κοινοτική διεργασία, δηλαδή στη συμμετοχική δράση, στο σύνολο των δραστηριοτήτων που υπηρετούν το σκοπό συγκρότησης μιας κοινότητας. Ταυτόχρονα, τα μέλη συνεχώς διαπραγματεύονται και συγκροτούν την κουλτούρα της δυνητικής τους κοινότητας. Πρόκειται για μια μορφή αμοιβαίου καθορισμού: τα μέλη, μέσω της συνεργατικής τους δράσης, συγκροτούν το κοινοτικό γίγνεσθαι, το συλλογικό όλον, την ίδια στιγμή που οι αναδυόμενες ιδιότητες της κοινότητας, προϊόν

⁶ Απόδοση στα Ελληνικά του όρου *mass self-communication* που χρησιμοποιεί ο Castells (2009) για να περιγράψει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των social media ως μέσα μαζικής ενημέρωσης που δύναται να ξεκινήσουν από μεμονωμένα άτομα – δικτυακούς πολίτες.

ενός μη γραμμικού συνδυασμού των επιμέρους δράσεων, διαμορφώνουν τα συγκροτούντα μέρη από τα οποία προέκυψαν. Σε αλλάζω τη στιγμή που με αλλάζεις.

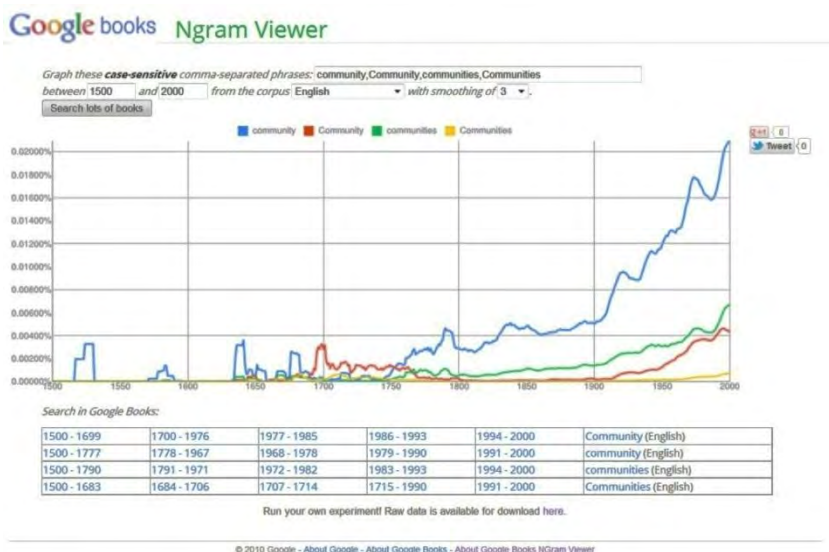
Η ψηφιακή αναγέννηση της Κοινότητας

*ὁ δὲ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μὴδὲν δεόμενος δι'
αὐτάρκειαν οὐθέν μέρος πάλεως, ὥστε ἢ θηρίων ἢ
θεός⁷*

Η έννοια της κοινότητας είναι τόσο στενά συνδεδεμένη με τον άνθρωπο, ώστε να χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα μεγάλο σύνολο από διαφορετικά κοινωνικά μορφώματα. Στα αγγλικά, ο όρος *community* προέρχεται από τη Λατινικές λέξεις *com* (μαζί) και *unus* (ο αριθμός ένα, η μονάδα) (Delanty, 2010). Επομένως, ετυμολογικά, **η κοινότητα είναι το ενιαίο όλον που σχηματίζεται από τα επιμέρους μαζί**. Η κοινότητα συμβολίζει έναν παράδεισο που χάθηκε και, ταυτόχρονα, έναν παράδεισο στον οποίο οι άνθρωποι επιθυμούν να επιστρέψουν (Bauman, 2001). Είτε πρόκειται για μια νοσταλγική διάθεση επιστροφής σε ένα χαμένο παράδεισο, είτε για την επιθυμία δημιουργικής αναδιαμόρφωσης της μετα-νεωτερικής κοινωνίας, όπου η αποσταθεροποίηση είναι διαρκής και το αναπάντεχο είναι ο κανόνας, το ενδιαφέρον για την κοινότητα είναι διάχυτο στο σύνολο των κοινωνικών επιστημών του εικοστού-πρώτου αιώνα (Creed, 2006). Ο όρος κοινότητα μοιάζει με μια κηλίδα Rorschach, μιας αφηρημένη-συγκεκριμένη εικόνα-είδωλο, πάνω στην οποία έχουν εναποτεθεί πολλές ελπίδες της ανθρωπότητας και προβάλλονται μυριάδες φόβοι (Kirk, 2001). Είτε η προσέγγιση στις δυνητικές κοινότητες είναι ουτοπική, είτε

⁷ Αριστοτέλης.

δυστοπική, είτε τεχνολογικά ντετερμινιστική, είτε πολύπλοκη και χαοτική, αποτελεί αντικείμενο έντονου προβληματισμού. Τα τελευταία χρόνια στο χώρο της εκπαίδευσης έχουν έρθει στο προσκήνιο οι όροι *κοινότητες πρακτικής* και *κοινότητες διερεύνησης*, ως έκφραση της ανάγκης αξιοποίησης του κοινοτικού κεφαλαίου στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η ηχηρή εμφάνιση των MOOCs, ως ανοικτά και μαζικά προσφερόμενα διαδικτυακά μαθήματα, επαναφέρει στην ηλεκτρονική μάθηση την έννοια της κοινότητας, ως μια ετερόκλητη ομάδα διαδικτυακών φοιτητών που τους ενώνει ένας κοινός μαθησιακός στόχος (ουτοπική προσδοκία για κάποιους, ρεαλιστική για άλλους).

Διάγραμμα 1.1. Αναζήτηση για τα unigrams *community*, *Community*, *communities* και *Communities*, σε περισσότερα από πέντε εκατομμύρια ψηφιοποιημένα βιβλία από την Google, μεταξύ των ετών 1500 και 2000. Χρησιμοποιήθηκε το εργαλείο αναζήτησης Ngrams της GoogleLabs (Michel et al., 2011).

Οι ορισμοί που δίνονται για την έννοια της κοινότητας είναι πολλοί και διαφορετικοί. Ερευνητές που προέρχονται από διαφορετικούς επιστημονικούς χώρους και επιστημολογικές παραδόσεις προσπαθούν να ορίσουν την κοινότητα. Συχνά χρησιμοποιείται ο όρος χωρίς να δίνεται οποιοσδήποτε ορισμός (ή διακριτικά αποφεύγεται), υπονοώντας ότι η έννοια αυτή εμπίπτει στη σφαίρα της κοινής λογικής, είναι αυτόματα και πανανθρώπινα κατανοητή και, επομένως, δεν χρειάζεται να οριστεί (Creed, 2006). Κοινωνικοί και πολιτικοί επιστήμονες, ιστορικοί και φιλόσοφοι, νοσηματοδοτούν διαφορετικά την έννοια της κοινότητας, οδηγώντας πολλούς στην αμφισβήτηση της όποιας υποτιθέμενης επιστημονικής χρησιμότητας ή χρηστικότητας του όρου. Ωστόσο, ουσιαστικά οποιοσδήποτε όρος στις κοινωνικές επιστήμες δυνητικά μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο διαμάχης. Αν απορρίπταμε τη χρήση του όρου κοινότητα, τελικά θα οδηγούμασταν στη λειτουργική του αντικατάσταση από κάποιον άλλο (Delanty, 2010).

Ένα εμπόδιο στον αποτελεσματικό και καθολικά αποδεκτό επιστημονικό ορισμό της κοινότητας είναι η ποικιλομορφία των κοινωνικών σχηματισμών που μπορούν να περιγραφούν με αυτό τον όρο. Η κοινότητα περιλαμβάνει τουλάχιστον τρεις συνιστώσες: μια ομάδα ανθρώπων, το είδος των σχέσεων που αναπτύσσουν και το χώρο στον οποίο δρουν και επικοινωνούν (Creed, 2006). Είναι χαρακτηριστική η δυσκολία να χρησιμοποιηθεί η έννοια της κοινότητας με αρνητική χροιά.

Χρησιμοποιώντας το εργαλείο αναζήτησης *n* αριθμού λέξεων (*n*-grams) της Google⁸ σε μια βάση δεδομένων με περισσότερα από 5.4 εκατομμύρια ψηφιοποιημένα βιβλία, από το 1500 ως το 2000 (τα οποία αντιστοιχούν περίπου στο 4% του συνόλου των

⁸ Πηγή: <http://books.google.com/ngrams>

τοπωμένων βιβλίων στην ανθρώπινη ιστορία μέχρι σήμερα) (Michel et al., 2011), αναζητήθηκαν οι συχνότητες εμφάνισης των λέξεων *community*, *Community*, *communities* και *Communities*⁹. Τα αποτελέσματα φαίνονται στο *διάγραμμα 1.1*. Ο όρος *κοινότητα* χρησιμοποιείται σταθερά σε όλη την έντυπη ιστορία της ανθρωπότητας, ενώ παρουσιάζει μεγάλη κλιμακούμενη αύξηση στη χρήση του κατά τον εικοστό αιώνα.

Ιστορικά, η κοινότητα έχει συνδεθεί με όρια, με σύνορα που χωρίζουν τα μέλη από τα μη μέλη. Τα όρια αυτά μπορεί να είναι διαπερατά, μη διαπερατά ή διαπερατά υπό συνθήκες, ενώ συχνά δεν είναι εμφανή και μπορεί να υπάρχουν μόνο στη σκέψη των ατόμων (Cohen, 1985). Η συλλογική νοηματοδότηση των ορίων μιας κοινότητας από τα μέλη της, συνιστά τη συμβολική κατασκευή της κοινότητας (Cohen, 1985). Η σημειωτική (συμβολική) λειτουργία συνίσταται στην ικανότητα του ατόμου να: *“κατασκευάζει παραστάσεις ενός αντικειμένου, ενός γεγονότος ή μιας ιδέας (σημαινόμενο) με τη βοήθεια ενός σημαίνοντος στοιχείου (χειρονομία, εικόνα, λέξη).”* (Παπαμιχαήλ, 2003, p. 184). Το κοινοτικό υποκείμενο κατασκευάζει τα όρια της κοινότητας (σημαινόμενο) με τη βοήθεια κάποιων σημαίνοντων στοιχείων, που μπορεί να είναι τα κοινά χαρακτηριστικά των μελών, ο κοινός σκοπός και ο κοινός χώρος δράσης. Αυτός ο συμβολικός προσδιορισμός των κοινοτικών ορίων δεν είναι ο ίδιος για όλα τα μέλη της κοινότητας. Για παράδειγμα, κάποια μέλη της κοινότητας της Wikipedia αναγνωρίζουν ως πλήρη μέλη, μόνο όσους έχουν συγκεκριμένη κοινοτική ψηφιακή ταυτότητα (σταθερό *username*) και συνεισφέρουν αρκετά συχνά στο εγχείρημα. Άλλοι Βικιπαιδιστές βλέπουν την κοινότητά τους να

⁹ Χρησιμοποιήθηκαν και οι τέσσερις προηγούμενοι όροι, γιατί το συγκεκριμένο εργαλείο της Google κάνει διάκριση ανάμεσα σε πεζά και κεφαλαία.

εκτείνεται στο σύνολο όλων αυτών που έχουν συνεισφέρει, έστω και μια φορά στη ζωή τους, έστω και ανώνυμα. Ο συμβολικός προσδιορισμός των ορίων μιας κοινότητας εξυπηρετεί την προσωπική κατασκευή της ταυτότητας του μελών της, δια μέσου της κοινοτικής συλλογικότητας.

Η κοινότητα ως πανανθρώπινη έκφραση έχει πολλές μορφές, αλλά σε όλες της τις εκφράσεις οι άνθρωποι αγωνίζονται για μια κοινή βάση που θα ικανοποιεί τις συλλογικές τους ανάγκες (Sanders, 1966). Ο Cohen υποστηρίζει ότι η έννοια της κοινότητας υπονοεί ότι μια ομάδα ανθρώπων έχουν κάτι κοινό μεταξύ τους, κάτι που τους διαφοροποιεί από τα μη μέλη ή τα μέλη άλλων κοινοτήτων (Cohen, 1985). Για παράδειγμα, σε μια κοινότητα ανώνυμων αλκοολικών (ΑΑ) τα μέλη τους μοιράζονται το κοινό χαρακτηριστικό του αλκοολικού στα διάφορα στάδια της διαδικασίας απεξάρτησης. Ωστόσο, η ταυτότητα του αλκοολικού, ενώ είναι αναγκαία συνθήκη, δεν είναι και ικανή για να θεωρηθεί κάποιος μέλος της συγκεκριμένης κοινότητας. Μια κοινότητα των ΑΑ υπηρετεί έναν κοινό σκοπό, που είναι η αλλαγή της ταυτότητας των μελών της από αλκοολικούς που πίνουν σε αλκοολικούς που δεν πίνουν (Lave & Wenger, 1991). Ένας αλκοολικός γίνεται μέλος της κοινότητας, όταν αποδεχτεί το σκοπό της και τον υπηρετήσει με τους όρους και τους κανόνες της κοινότητας, δηλαδή όταν γίνει κοινωνός και συμμετοχος της κοινοτικής κουλτούρας.

Η έννοια της κοινότητας διαφοροποιείται από μια απλή ομάδα ανθρώπων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους σε μια συμβατική βάση ή για την εξυπηρέτηση των ατομικών συμφερόντων τους. Μια απλή ομάδα ανθρώπων είναι ένα σύνολο ατόμων, που μπορούν να δρουν από κοινού και να συνεργάζονται, για την επίτευξη των ατομικών τους στόχων, ενώ συχνά μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα. Οι κοινότητες

αποτελούν μια ειδική κατηγορία ομάδων. Μια κοινότητα συγκροτείται από μια ομάδα ατόμων που μοιράζονται κοινές αξίες και τρόπους δράσης, αυτοπροσδιορίζονται με βάση την ομάδα και τις πρακτικές της και αναγνωρίζουν αλλήλους ως μέλη της ομάδας αυτής (Mason, 2000). Η ένταση των κοινών αξιών, των κοινών δράσεων, της αίσθησης του ανήκειν στην ομάδα και της αμοιβαίας αλληλο-αναγνώρισης των μελών, που απαιτείται για να θεωρηθεί μια ομάδα ως κοινότητα, δεν είναι σαφής (Mason, 2000). Ανάμεσα στην ομάδα και στην κοινότητα υπάρχει ένα συνεχές ενδιάμεσων μορφωμάτων και όχι κάποιο ξεκάθαρο διαχωριστικό όριο (Mason, 2000). Σε μια πιο εξιδανικευμένη εκδοχή της, σε μια κοινότητα μπορεί να θεωρηθεί ότι ενυπάρχει η έννοια της αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη και η απουσία της διάθεσης εκμετάλλευσης (Mason, 2000).

Μια κοινότητα είναι μια ομάδα ανδρών, οι οποίοι συνδέονται με τέτοιο τρόπο, ώστε στο σύνολό τους, είτε οι ίδιοι είτε οι αντιπρόσωποί τους, θα υπερασπιστούν τα δικαιώματα και τα συμφέροντα καθενός μέλους. (Doddridge & Clark, 1776, p. 156).

Οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια του κοινωνικού τους βίου εντάσσονται σε ένα πλήθος διαφορετικών κοινοτήτων. Κάθε άτομο βιώνει τη συμμετοχή του σε μια κοινότητα από τη δική του οπτική γωνία (Sanders, 1966). Καθήκον του κοινωνικού επιστήμονα είναι να δει το σύνολο της κοινότητας, πέρα από τα βιώματα των συγκεκριμένων μελών της (Sanders, 1966) από τα οποία άντλησε τα εμπειρικά του δεδομένα. Σύμφωνα με τον Sanders, υπάρχουν τέσσερις διαφορετικοί τρόποι διερεύνησης μιας κοινότητας:

- (α) διερευνώντας τα προσωπικά βιώματα των μελών (ποιοτική προσέγγιση).

- (β) εξετάζοντας τα χαρακτηριστικά του φυσικού ή δυνητικού χώρου της κοινότητας (οικολογική προσέγγιση).
- (γ) διερευνώντας την κοινοτική ζωή στο σύνολό της (εθνογραφική προσέγγιση).
- (δ) μελετώντας την κοινότητα ως κοινωνικό σύστημα (κοινωνιολογική προσέγγιση).

Στην πρώτη προσέγγιση ή έμφαση δίνεται στον τρόπο που τα μέλη της κοινότητας βιώνουν τη συμμετοχή τους, στο πως αισθάνονται και στα στοιχεία από τα οποία αντλούν ικανοποίηση. Για παράδειγμα, ένας σύγχρονος Βικιπαιδιστής αντιλαμβάνεται τη συμμετοχή του στην αντίστοιχη κοινότητα, μέσα από τις προσωπικές του εμπειρίες, το έργο που παράγει, τα καθήκοντα που αναλαμβάνει, τις συζητήσεις στις οποίες εμπλέκεται, τα συναισθήματα που βιώνει και τις σχέσεις που αναπτύσσει με άλλους Βικιπαιδιστές. Η δεύτερη προσέγγιση μελετάει τα χαρακτηριστικά του φυσικού (ή δυνητικού) χώρου της κοινότητας, όπως συμμετοχή κατά φύλλο, ηλικιακή ομάδα και η γεωγραφική κατανομή των μελών και τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντός της. Για παράδειγμα, στη Wikipedia οι περισσότεροι συμμετέχοντες είναι άντρες, φοιτητές ή νεαροί εργαζόμενοι, μεσοαστικής προέλευσης (Wikimedia, 2011a). Στην τρίτη προσέγγιση ο στόχος είναι η ολοκληρωμένη κατανόηση της κοινοτικής κουλτούρας, βλέποντας μέσα από τα μάτια των μελών της κοινότητας. Σκοπός είναι να περιγραφεί το σύνολο της κοινοτικής ζωής, όχι μόνο τα προσωπικά βιώματα των μελών και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κοινοτικού χώρου. Η τέταρτη προσέγγιση, αντί να εστιάζει στη συνολική και λεπτομερή περιγραφή της κοινοτικής κουλτούρας, επικεντρώνεται στη μελέτη των κοινωνικών σχέσεων, της δομής και της λειτουργίας της κοινότητας ως κοινωνικό σύστημα

(Sanders, 1966). Σε αυτή την προσέγγιση μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα εργαλεία της θεωρίας των κοινωνικών συστημάτων, ώστε να κατανοηθεί η λειτουργία μιας συγκεκριμένης κοινότητας. Ανάλογα με την προσέγγιση που χρησιμοποιείται μπορούν να απαντηθούν καλύτερα διαφορετικές κατηγορίες ερωτημάτων, ενώ όλες οι προσεγγίσεις μπορούν να φωτίσουν με συμπληρωματικό τρόπο διαφορετικές όψεις μιας κοινότητας.

Κάθε κοινότητα καθορίζεται από ένα σύνολο κοινοτικών ιδιοτήτων (Sanders, 1966). Μια σημαντική κοινοτική ιδιότητα είναι η οικολογική της διάσταση. Μια κοινότητα διαμορφώνεται από το περιβάλλον της, φυσικό ή δυνητικό, και ταυτόχρονα το διαμορφώνει, μέσα από μια διεργασία αμοιβαίου καθορισμού, *το πάντα δια πάντων* του Ηράκλειτου (*εἶναι γὰρ ἐν τῷ σοφόν, ἐπίστασθαι γνώμην, ὅτι ἐκυβέρνησε πάντα διὰ πάντων*) (Paradis, 2011). Κάθε κοινότητα αποτελείται από έναν πληθυσμό με συγκεκριμένα δημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως φύλο, ηλικιακές ομάδες, οικονομικό επίπεδο. Σε κάθε κοινότητα υπάρχουν μέλη σε διάφορα στάδια μύησης: νέα μέλη, δόκιμα μέλη, παλαιά μέλη. Καθώς παλαιότερα μέλη αποχωρούν αναπόφευκτα για διάφορους λόγους (αλλαγή προτεραιοτήτων, ηλικία, θάνατος), η προσέλκυση νέων μελών είναι καθοριστική για την επιβίωση και την ανάπτυξη μιας κοινότητας. Η κοινοτική κουλτούρα αποτελεί βασικό γνώρισμα κάθε κοινότητας. Σύμφωνα με τον Williams, η κουλτούρα συνιστά έναν ολόκληρο τρόπο ζωής (Κοσκινάς, 1996). Η κουλτούρα αντιπροσωπεύει τον τρόπο ζωής στο (δυνητικό) χώρο της κοινότητας και συγκροτείται, μεταξύ άλλων, από το σύνολο των αξιών, παραδόσεων, ρητών και άρρητων κανόνων που καθορίζουν τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των μελών. Τέλος, κάθε κοινότητα έχει μια χρονική-ιστορική διάσταση. Τα γεγονότα που προηγήθηκαν και οι καταστάσεις που

προσδοκούνται διαμορφώνουν το παρόν της κοινότητας που, σε ελάχιστο χρόνο, γίνεται με τη σειρά του παρελθόν και ιστορική κληρονομιά.

Η διάσταση του χρόνου στην κοινότητα είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η παράμετρος του χρόνου μπορεί να θεωρηθεί ότι καθορίζει τη μετάβαση από τη δομή στη λειτουργία (Παπαμιχαήλ, 2003). Αν απομονώσουμε το χρόνο, μπορούμε να μελετήσουμε τη δομή μιας κοινότητας, το στιγμιότυπο μιας διεργασίας, στην ουσία ένα χρονικό αποτύπωμα ή, καλύτερα, απολίθωμα. Αν συμπεριλάβουμε το χρόνο, τότε μελετούμε την κοινοτική διεργασία, τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των ψυχολογικών υποκειμένων που συγκροτούν το κοινοτικό όλον, το *αεί ζητείν* των μελών μιας κοινότητας. Η κατανόηση της κοινοτικής πραγματικότητας συνδέεται με μια δυναμική θεώρηση της εξέλιξης των πραγμάτων (Σαμαρτζή, 2003).

Βασική προϋπόθεση της κοινοτικής διεργασίας αποτελεί η επικοινωνία και η διακίνηση πληροφοριών και ιδεών ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας. Η επικοινωνία είναι τόσο σημαντική, ώστε παλαιότερα η χωρική εγγύτητα να αποτελούσε σχεδόν αναγκαία συνθήκη για την ανάπτυξη μιας κοινότητας. Προβλήματα στην επικοινωνία μπορούν να αναστείλουν την ανάπτυξη μιας κοινότητας. Τα μέλη μιας κοινότητας μοιράζονται συνήθως κοινές εμπειρίες, κοινά νοήματα, κοινή κουλτούρα και, εν τέλει, κοινό τρόπο ζωής στο χωρόχρονο δράσης μιας κοινότητας. Ζώντας σε γεωγραφική ή επικοινωνιακή εγγύτητα, αναπτύσσουν διαπροσωπικούς δεσμούς. Και διαπραγματεύονται κοινά οράματα για το μέλλον (Sanders, 1966). Η κοινότητα φαίνεται να ικανοποιεί την ανθρώπινη ανάγκη του ανήκειν και της αναγνώρισης από τους άλλους. Ο Χέγκελ είναι από τους υποστηρικτές της ιδέας ότι κάθε εν-σύνειδο ον έχει την ανάγκη να αναγνωρίζεται από τους

άλλους, ώστε να ικανοποιείται η βασική του ανάγκη για αυτο-εκτίμηση (Mason, 2000).

Συγκριτική μελέτη ορισμών για τη Κοινότητα

Οποιοδήποτε σύστημα κοινωνικών συσχετίσεων, είτε ονομάζεται ομάδα, είτε κοινότητα ή ολόκληρη κοινωνία πρέπει να συνδέεται με ένα συγκεκριμένο τύπο στον οποίο τα μέλη να δραστηριοποιούνται (Sanders, 1966) .

Από την παραπάνω συζήτηση είναι σαφές ότι δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για την κοινότητα. Το αντίθετο μάλιστα. Οι περισσότεροι ερευνητές που προσπαθούν να ορίσουν την κοινότητα αναφέρουν χαρακτηριστικά την εργασία του Hillary (1955) που σε μια επισκόπηση της τότε υπάρχουσας ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας, αναγνώρισε ενενήντα τέσσερις διαφορετικούς ορισμούς (Hillary, 1955). Ο Hillary, κάνοντας ανάλυση περιεχομένου στους ενενήντα τέσσερις διαφορετικούς κοινωνιολογικούς ορισμούς για την κοινότητα, αναγνώρισε τρεις βασικές συνιστώσες: αλληλεπίδραση, κοινούς δεσμούς και κοινό χώρο δράσης (Hillary, 1955).

Στο σημείο αυτό θα επιχειρήσουμε με βάση την προηγούμενη συζήτηση να δώσουμε έναν ορισμό της κοινότητας: Κοινότητα είναι ένα σύνολο ατόμων που αλληλεπιδρούν, υπηρετώντας ένα σκοπό (το γιατί της κοινότητας), διαμέσου ενός χώρου (το πώς της κοινότητας). Ο συγκεκριμένος ορισμός περιέχει τρεις άξονες-προϋποθέσεις και μπορεί να καλύψει ως ένα βαθμό το σύνολο των κοινωνικών σχηματισμών που περιγράφονται ως κοινότητες στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, προσδιορίζοντας κατάλληλα κάθε

έναν από τους τρεις άξονες. Επίσης, ο συγκεκριμένος ορισμός περιγράφει με ακρίβεια το σύνολο των δυνητικών κοινοτήτων που μας ενδιαφέρουν και μελετάμε ως προς τη δυνατότητα αξιοποίησής τους στην τυπική εκπαίδευση. Ο σκοπός της κοινότητας δεν είναι αμετάβλητος και προσχεδιασμένος βάση κάποιου εξωτερικού σχεδίου, αλλά είναι εν τω γίνεσθαι, προϊόν διαρκούς διαπραγμάτευσης ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας και το ιστορικό-πολιτισμικό συγκείμενο.

Η πρώτη συνιστώσα του ορισμού αναφέρεται στην ύπαρξη ενός συνόλου ατόμων που αλληλεπιδρούν. Αυτά τα άτομα μπορεί να μοιράζονται ένα κοινό χαρακτηριστικό, δηλαδή να ανήκουν σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα (π.χ. μετανάστες, αλκοολικοί, φίλαθλοι, κ.λ.π.). Ωστόσο, μπορεί να μην υπάρχει κάποιο κοινό χαρακτηριστικό ή κάποιος δεσμός αίματος. Η συγκρότηση του συνόλου αυτών των ατόμων σε κοινότητα επιτυγχάνεται χάρη στη δεύτερη προϋπόθεση, τον κοινό σκοπό τον οποίο υπηρετούν και που συνιστά τον σκοπό της κοινότητας. Για παράδειγμα, μια κοινότητα ανώνυμων αλκοολικών έχει ως σκοπό την απεξάρτηση των μελών της από το αλκοόλ. Μια κοινότητα μεταναστών μπορεί να έχει ως σκοπό την παροχή υποστήριξης στα μέλη της και τη διατήρηση της πολιτιστικής τους ταυτότητας. Η κοινότητα των συντακτών της Wikipedia έχει ως σκοπό τη συγγραφή και τη συντήρηση της ομώνυμης διαδικτυακής εγκυκλοπαίδειας. Ο σκοπός μιας κοινότητας, συνήθως, τίθεται από τους ιδρυτές της κοινότητας αλλά δεν είναι κάτι που παραμένει αμετάβλητο, βρίσκεται διαρκώς εν τω γίνεσθαι, τα μέλη διαπραγματεύονται συνεχώς το σκοπό της. Ο σκοπός αυτός, αποτελεί το *'γιατί'* της κοινότητας και δεν ταυτίζεται κατ' ανάγκην με τα ατομικά κίνητρα συμμετοχής των μελών της, που μπορεί να διαφέρουν, αλλά ταυτόχρονα να εξυπηρετούνται, σε κάποιο βαθμό, από τον κοινό σκοπό. Για παράδειγμα, μπορεί ένα άτομο να συμμετέχει

στη συγγραφή της Wikipedia γιατί του αρέσει το γράψιμο, ένα άλλο άτομο να συμμετέχει γιατί θέλει να το χρησιμοποιήσει στο βιογραφικό του, κάποιο άλλος γιατί του αρέσουν οι συζητήσεις με τα υπόλοιπα μέλη. Όμως, όλοι τελικά υπηρετούν το σκοπό της κοινότητας (είναι η συγγραφή μιας διαδικτυακής εγκυκλοπαίδειας) και αναγνωρίζουν αλλήλους ως μέλη αυτής της κοινότητας.

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Victor Frankl, ένας κορυφαίος υπαρξιακός ψυχοθεραπευτής του 20^{ου} αιώνα: *“Αυτός που έχει ένα γιατί για να ζει, μπορεί να αντέξει το κάθε πως.”* (Frankl, 1946/2004). Η υπαρξιακή έννοια του σκοπού, μπορεί να μεταφερθεί από το πλαίσιο ενός μεμονωμένου ζωντανού οργανισμού, στο πλαίσιο ενός ζωντανού συμβιωτικού κοινωνικού μορφώματος, στο πλαίσιο μιας κοινότητας. Η αλληλεπίδραση των μελών μιας κοινότητας, προκειμένου να εξυπηρετήσουν το σκοπό της, προϋποθέτει την ύπαρξη ενός *“πώς”*, ενός χώρου και ενός τρόπου αλληλεπιδράσεων. Αυτός ο χώρος μπορεί να είναι φυσικός, δηνητικός (διαδικτυακός, στον κυβερνοχώρο) ή μεικτός (blended), δηλαδή να εκτείνεται σε ένα φυσικό τόπο και σε ένα δηνητικό χώρο επικοινωνίας και αλληλεπιδράσεων. Ο τρόπος της αλληλεπίδρασης στο χώρο της κοινότητας περιλαμβάνει το σύνολο των ρητών και άρρητων κανόνων και πολιτικών της κοινότητας. Αυτοί οι κανόνες μπορεί να προκαθοριστούν από τα ιδρυτικά μέλη, αλλά αποτελούν προϊόν διαρκούς διαπραγμάτευσης και μπορεί να επηρεάζονται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως τα χαρακτηριστικά του φυσικού ή δηνητικού χώρου αλληλεπίδρασης. Το αποτέλεσμα αυτής της εξελισσόμενης αλληλεπίδρασης είναι η συγκρότηση μιας ιδιαίτερης κοινοτικής κουλτούρας, ενός τρόπου συμπεριφοράς και δράσης εντός του συγκεκριμένου κοινοτικού πλαισίου.

Η Κοινότητα ως Πολύπλοκο Σύστημα

...όλα είναι σαν τον ωκεανό, όλα ρέουν και συγκοινωνούν, αγγίζεις ένα σημείο κι η κίνησή σου αυτή αντανakλάται στο άλλο άκρο του κόσμου.¹⁰

Ο Wegner, στα τελευταία του κείμενα, τοποθετεί την κοινότητα πρακτικής στο ευρύτερο πλαίσιο της συστημικής θεωρίας (Wenger, 2010). Μια κοινότητα επιδεικνύει πολλές κλασσικές συστημικές ιδιότητες, όπως είναι η αλληλεπίδραση και η συνεξέλιξη των μελών της, τα στάδια από τα οποία διέρχεται (περίοδοι ομοιόστασης και περίοδοι μακράν της ισορροπίας), η αυτοοργάνωση και η ανάδυση συστημικών ιδιοτήτων που δεν μπορούν να αναχθούν στις ιδιότητες των μερών (Von Bertalanffy, 1968). Βασική ιδιότητα των ζωντανών συστημάτων είναι η ικανότητα προσαρμογής και εξέλιξης (Von Bertalanffy, 1968). Η ζωή είναι δυνατή μόνο σε ένα σύμπαν που βρίσκεται μακράν της ισορροπίας (Prigogine & Stengers, 1997). Τα συστήματα αντιμετωπίζουν διαρκώς νέες προκλήσεις και είτε προσαρμόζονται είτε αφανίζονται. Συχνά, ένα σύστημα έρχεται αντιμέτωπο με μια κρίσιμη απόφαση, βρίσκεται μπροστά σε μια διχλωτή διακλάδωση (bifurcation point) και η πορεία που θα επιλέξει, μπορεί να οδηγήσει στην επιτυχημένη προσαρμογή και εξέλιξή του ή στην αποδιοργάνωση και τον αφανισμό του (Prigogine & Stengers, 1997). Σε αυτά τα σημεία διακλάδωσης, η ελάχιστη διακόμευση (perturbation) καθορίζει την πορεία του συστήματος (Prigogine, 2003). Τέτοιο παράδειγμα στην εξέλιξη του συστήματος της Wikipedia αποτέλεσε η απόφαση των ιδρυτών της να κινηθούν προς μια κουλτούρα όπου το κάθε άτομο θα μπορούσε να συνεισφέρει ελεύθερα, χωρίς διαπιστευτήρια, με αποκλειστικό κριτήριο την ποιότητα των

¹⁰ Αδελφοί Καραμαζώφ, Βιβλίο 6, Κεφ. 7, σελ. 626, Εκδόσεις Ίνδικτος, 2011.

συνεισφορών του. Αυτή η απόφαση οδήγησε στη γένεση της Wikipedia από την Nupedia, μια πρόδρομη μορφή της, μια ασθμαίνουσα κοινότητα διαπιστευμένων ειδικών, που όμως δεν μπορούσαν να συνεισφέρουν τόσο συχνά, όσο απαιτούνταν για το σχηματισμό της αναγκαίας κρίσιμης μάζας και τη συνακόλουθη δημιουργία της μεγαλύτερης σε αριθμό λημμάτων, διαδικτυακής εγκυκλοπαίδειας.

Τα υποσυστήματα καθορίζονται από τα υπερσυστήματα και την ίδια στιγμή τα συγκροτούν με την αλληλεπίδρασή τους (Skyttner, 2001). Ακόμα και αν μια κοινότητα επιθυμούσε να απομονωθεί πλήρως από τα εξωτερικά της περιβάλλον, δεν θα μπορούσε να το καταφέρει (Sanders, 1966). Είναι χαρακτηριστικό το μήνυμα του γραμματέα πολέμου των ΗΠΑ J.C. Calhoun προς τους Cherokees στις 30 Ιανουαρίου του 1824, όπως καταγράφεται στα πρακτικά του κοινοβουλίου των ΗΠΑ:

Πρέπει να είστε λογικοί και να καταλάβετε ότι είναι αδύνατο να παραμείνετε περισσότερο στην παρούσα κατάσταση σας, ως διακριτή κοινωνία ή έθνος, εντός των ορίων της Georgia ή κάποιας άλλης πολιτείας. Μια τέτοια κοινότητα είναι ασύμβατη με το σύστημά μας. Θα πρέπει είτε να πάψετε σύντομα να είστε μια διακριτή κοινότητα και να γίνετε μέρος της Πολιτείας, είτε να απομακρυνθείτε από τα σύνορα κάθε Πολιτείας. Οι Cherokees απάντησαν ότι δεν πρόκειται να παραχωρήσουν άλλη γη. (United States Congress, 1830).

Σε αυτό το ιστορικό-πολιτισμικό σημείο η φυλή των Cherokees ήρθε αντιμέτωπη με μια διχλωτή διακλάδωση, με μια κρίσιμη απόφαση που έπρεπε να πάρει. Η διατήρηση της κοινότητάς τους στην προηγούμενη κατάσταση δεν ήταν πλέον εφικτή. Μπροστά σε ένα τέτοιο σημείο αστάθειας, ανοίγεται ένα πλήθος εναλλακτικών επιλογών. Στην επιλογή της πορείας που

ΣΤΟ ΧΡΟΝΟΤΟΠΟ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

*κι οπού κατέχει να μιλεί με γνώση και με τρόπο,
κάνει και κλαίσι και γελούν τα μάτια των ανθρώπων.¹²¹*

Τόπος, χρόνος και άνθρωποι. Οι τρεις αναγκαίες συνθήκες για να γεννηθούν κοινότητες. Δεν είναι όμως αρκετές, χρειάζεται κάτι ακόμα. “Μα ο δερβίσης απάντησε πολύ απλά: Μεγαλειότατε, μπορείς να ακούσεις το τραγούδι, μόνο όσο υπάρχει ένας τραγουδιστής, εάν είσαι παρόν και εάν υπάρχει κάποιος για να διαμορφώσει το κανάλι της ερμηνείας του τραγουδιστή... Ο χρόνος, ο τόπος, οι άνθρωποι και οι ικανότητες” (Shah, 1967, p. 123). Ο χρόνος, ο τόπος, οι άνθρωποι και ο τρόπος. Στο χρονότοπο του διαδικτύου όλα είναι διαφορετικά, η τεχνολογική διαμεσολάβηση δημιουργεί νέα affordances, διαφορετικά τοπία για την εξέλιξη της ανθρώπινης δράσης. Τα τοπία το χρονότοπου αυτού αλλάζουν από τον άνθρωπο-δημιουργό και ο άνθρωπος αλλάζει μαζί τους. Η κουλτούρα του διαδικτύου, η κουλτούρα των social media, ο τρόπος δράσης στον χρονότοπο, συγκροτείται, επινοείται και αλλάζει με γρήγορο ρυθμό. Ο διαδικτυακός χρόνος είναι υπερ-

¹²¹ Ερωτόκριτος, Βιτσέντζος Κορνάρος

συμπυκνωμένος, ο παγκόσμιος ιστός έχει συνολική ιστορία είκοσι δύο χρονών, από το 1992. Μέσα σε λίγα χρόνια, διαδραματίζεται στον κυβερνοχώρο ότι χρειάστηκε, τηρουμένων των αναλογιών, χιλιάδες χρόνια εξέλιξης στις ανθρώπινες κοινωνίες. Οι σταθερές χάνονται, και νέα πρόσκαιρα σημεία ισορροπίας κατακτώνται. Ο σύγχρονος άνθρωπος βιώνει διαρκείς αλλαγές, η αποσταθεροποίηση είναι ιδιαίτερα έντονη. Η τιμητική περίοδος για τον Ιανό, το διπρόσωπο ρωμαϊκό θεό των μεταβάσεων και των διαβάσεων.

Το ένα πρόσωπο του θεού κοιτάει πίσω, σε αυτό που μένει, σε αυτό που γίνεται παρελθόν, ίσως με μια γλυκιά νοσταλγία για αυτό που έφυγε. Το άλλο πρόσωπο κοιτάει μπροστά, σε αυτό που ακολουθεί, στο άγνωστο που φοβίζει. Η μάθηση στο χρονότοπο του διαδικτύου: ένα βιβλίο για την εκπαίδευση στις κοινότητες του διαδικτύου, στον κυβερνοχώρο των ανατροπών, σε ένα δυνητικό χώρο όπου οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν και αναπτύσσουν νέους τρόπους δράσης, συγκροτούν μοναδικές ψηφιακές κουλτούρες και πολύπλοκες συλλογικότητες. Σε ένα χρονότοπο, όπου το νέο, το διαφορετικό, το αναπάντεχο, είναι ο κανόνας. Στο δρόμο για το σημείο Ωμέγα, όπως πριν περίπου έναν αιώνα το οραματίστηκε ο Pierre Teilhard de Chardin.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anderson, N. (2012). Elite education for the masses. *The Washington Post*, 4 November 2012.
- Bady, A. (2012). Questioning Clay Shirky. Retrieved from <http://www.insidehighered.com/views/2012/12/06/essay-critiques-ideas-clay-shirky-and-others-advocating-higher-ed-disruption>
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation*. University of Michigan Press.
- Bauman, Z. (2001). *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Wiley.
- Berry, J. W. (1970). Marginality, Stress and Ethnic Identification in an Acculturated Aboriginal Community. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1(3), 239–252.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5–34.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *Special Issue: Conflict, Negotiation, and Mediation across Cultures: Highlights from the Fourth Biennial Conference of the International Academy for Intercultural Research*, 29(6), 697–712.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). Immigrant Youth: Acculturation, Identity, and Adaptation. *Applied Psychology*, 55(3), 303–332.
- Blondel, V. D., Guillaume, J. L., Lambiotte, R., & Lefebvre, E. (2008). Fast unfolding of communities in large networks.

Journal of Statistical Mechanics: Theory and Experiment, 10, 8.

- Bohm, D. (2004). *On Dialogue*. Routledge.
- Brailas, A. V. (2011). Using Wikipedia in a Course Assignment: Implications for Wikipedia Literacy in Higher and Secondary Education. In S. Sotiriou & A. Szucs (Eds.), *Never Waste a Crisis! Inclusive Excellence, Innovative Technologies and Transformed Schools as Autonomous Learning Organisations* (pp. 116–121). Athens, Greece: European Distance and E-Learning Network.
- Breslin, J. G., Passant, A., & Decker, S. (2009). *Social Semantic Web*. Springer Science & Business Media.
- Britannica. (2006). Fatally flawed. Refuting the recent study on encyclopedic accuracy by the journal Nature. Retrieved from http://corporate.britannica.com/britannica_nature_response.pdf
- Bruner, J. S. (1996). *The culture of education*. USA: HARVARD University Press.
- Bruscas, B. G. M., Serrano, M. J., Romero, S. F., & Abellán, N. J. V. (2012). Active and cooperative learning in manufacturing engineering using wikipedia. In *EDULEARN12 Proceedings* (pp. 3316–3325). IATED.
- Byrne, D. S. (1998). *Complexity Theory and the Social Sciences: An Introduction*. Routledge.
- Carr, N. (2012). The Crisis in Higher Education. Retrieved from <http://www.technologyreview.com/featuredstory/429376/the-crisis-in-higher-education/>

- Carver, B. W., Davis, R., Kelley, R. T., Obar, J. A., & Davis, L. L. (2012). Assigning Students to Edit Wikipedia: four case studies. *E-Learning and Digital Media*, 9(3), 273–283.
- Castells, M. (2005). *Ο γαλαξίας του Διαδίκτυου. Στοχασμοί για το Διαδίκτυο τις επιχειρήσεις και την κοινωνία*. Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford University Press.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J., & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: a functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1516–1530.
- Clegg, S. (1979). *The Theory Of Power And Organization*. Routledge & Kegan Paul.
- Cohen, A. P. (1985). *The Symbolic Construction of Community*. Routledge.
- Creed, G. W. (2006). *The Seductions of Community: Emancipations, Oppressions, Quandaries*. School of American Research.
- Dalsgaard, C. (2006). Social software: E-learning beyond learning management systems. *European Journal of Open, Distance and E-Learning*, (II). Retrieved from http://www.eurodl.org/materials/contrib/2006/Christian_Dalsgaard.htm
- Darwin, C. (1869). *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* (5th ed.). London: John Murray.
- Delanty, G. (2010). *Community: 2nd Edition*. Taylor & Francis Group.

- DeWalt, K. M., & DeWalt, B. R. (2011). *Participant Observation: A Guide for Fieldworkers*. USA: AltaMira Press.
- Dewey, J. (1998). *Experience and Education*. Kappa Delta Pi.
- Doddridge, P., & Clark, S. (1776). *A course of lectures on the principle subjects in pneumatology, ethics, and divinity: with references to the most considerable authors on each subject*. Printed by assignment from the author's widow, for J. Buckland.
- Eldredge, N., & Gould, S. J. (1972). Punctuated equilibria: an alternative to phyletic gradualism. *Models in Paleobiology*, 82, 115.
- Engeström, Y. (2008). *From Teams to Knots: Activity-Theoretical Studies of Collaboration and Learning at Work*. Cambridge University Press.
- Every, V., Garcia, G., & Young, M. (2010). A Qualitative Study of Public Wiki Use in a Teacher Education Program. In D. Gibson & B. Dodge (Eds.), *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference 2010* (pp. 55–62). San Diego, CA, USA: AACE. Retrieved from <http://www.editlib.org/p/33311>
- Faviero, B. (2012). Major players in online education market. *The Tech*, Eptember 4, 2012. Retrieved from <http://tech.mit.edu/V132/N34/education.html>
- Feldman, D. P. (2012). *Chaos and Fractals: An Elementary Introduction*. UK: Oxford University Press.
- Frankl, V. E. (2004). *Man's Search for Meaning: The Classic Tribute to Hope from the Holocaust*. Rider.
- Friedman, T. L. (2012, 15). Come the Revolution - NYTimes.com. *New York Times*. Retrieved from

- http://www.nytimes.com/2012/05/16/opinion/friedman-come-the-revolution.html?_r=1
- Gane, M. (1991). *Baudrillard: critical and fatal theory*. Routledge, Chapman & Hall, Incorporated.
- Giddens, A. (1986). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press.
- Gifford, D. (2013). A look at online education: Coursera, EdX and Udacity. *The Stanford Daily*, January 30, 2013. Retrieved from <http://www.stanforddaily.com/2013/01/30/a-look-at-online-education-coursera-edx-and-udacity/>
- Giles, J. (2005). Internet encyclopaedias go head to head. *Nature*, 438(7070), 900–901. doi:10.1038/438900a
- Hall, B. J. (2005). *Among Cultures: The Challenge of Communication*. Thomson Wadsworth.
- Haviland, W. A., Prins, H. E. L., McBride, B., & Walrath, D. (2010). *Cultural Anthropology: The Human Challenge*. Cengage Learning.
- Head, A. J., & Eisenberg, M. B. (2009). *What Today's College Student Say about Conducting Research in the Digital Age*. University of Washington. Retrieved from Finding Context: What Today's College Student Say about Conducting Research in the Digital Age," Alison J. Head and Michael B. Eisenberg, Project Information Literacy Progress Report, University of Washington's Information School, February 4, 2009.
- Heim, M. (1999). The Cyberspace Dialectic. In P. Lunenfeld (Ed.), *The Digital Dialectic*. The MIT Press.
- Hillary, G. (1955). Definitions of Community: Areas of Agreement. *Rural Sociology*, 20(2), 111–123.

- Holquist, M. (2002). *Dialogism: Bakhtin and His World*. New York: Routledge.
- Kim, Y. Y. (2001). *Becoming Intercultural: An Integrative Theory of Communication and Cross-Cultural Adaptation*. SAGE Publications.
- Kim, Y. Y. (2005). Adapting to a new culture. In W. B. Gudykunst (Ed.), *Theorizing about intercultural communication* (pp. 375–400). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Kirp, D. L. (2001). *Almost Home: America's Love-Hate Relationship With Community*. Princeton University Press.
- Kollock, P. (1999). The economies of online cooperation: Gifts and public goods in cyberspace. In M. Smith & P. Kollock (Eds.), *Communities in Cyberspace*. Taylor and Francis.
- Korn, M. (2013). Big MOOC Coursera Moves Closer to Academic Acceptance. *The Wall Street Journal*, February 7, 2013. Retrieved from <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887324906004578288341039095024.html>
- Kozulin, A. (1998). *Psychological tools: a sociocultural approach to education*. Harvard University Press.
- Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge University Press.
- Mason, A. (2000). *Community, Solidarity, and Belonging: Levels of Community and Their Normative Significance*. Cambridge University Press.
- Maturana, H. R., & Varela, F. J. (1992). *The tree of knowledge: the biological roots of human understanding*. Shambhala.
- Meadows, D. H., & Wright, D. (2009). *Thinking in Systems: A Primer*. Earthscan.

- Michel, J.-B., Shen, Y. K., Aiden, A. P., Veres, A., Gray, M. K., Team, T. G. B., ... Aiden, E. L. (2011). Quantitative Analysis of Culture Using Millions of Digitized Books. *Science*, 331(6014), 176–182.
- Mitchell, M. (2009). *Complexity: A Guided Tour*. USA: Oxford University Press. Retrieved from <http://books.google.gr/books?id=sSgzHayrDBsC>
- Nov, O., & Kuk, G. (2008). Open source content contributors' response to free-riding: The effect of personality and context. *Including the Special Issue: Electronic Games and Personalized eLearning Processes*, 24(6), 2848–2861.
- Ong, W. J. (2002). *Orality and Literacy*. Taylor & Francis.
- O'Sullivan, D. (2009). *Wikipedia: A New Community of Practice?*. Ashgate.
- Palfrey, J., & Gasser, U. (2010). *Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives*. Basic Books.
- Papadis, D. I. (2011). A new interpretation of Heraclitus' Fragment Dk B41. *Phronimon*, 10(2). Retrieved from <http://www.phronimon.co.za/index.php/phroni/article/view/21>
- Papadopoulos, S., Kompatsiaris, Y., Vakali, A., & Spyridonos, P. (2012). Community detection in Social Media - Performance and application considerations. *Data Min. Knowl. Discov.*, 24(3), 515–554.
- Pappano, L. (2012). The Year of the MOOC. *The New York Times*, 2 November 2012. Retrieved from <http://www.nytimes.com/2012/11/04/education/edlife/massive-open-online-courses-are-multiplying-at-a-rapid-pace.html?ref=edlife>

- Porter, C. E. (2004). A Typology of Virtual Communities: A Multi-Disciplinary Foundation for Future Research. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10(1), 00.
- Prigogine, I. (2003). Είναι το μέλλον δεδομένο; In *Είναι το μέλλον δεδομένο*. Εκδόσεις: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1997). *The End of Certainty. Time, Chaos, and the New Laws of Nature*. New York: Free Press.
- Rafaeli, S., & Ariel, Y. (2008). Online Motivational Factors: Incentives for Participation and Contribution in Wikipedia. In A. Barak (Ed.), *Psychological Aspects of Cyberspace: Theory, Research, Applications*. Cambridge University Press.
- Rheingold, H. (1993). *Virtual Community: Finding Connection in a Computerized World*. Addison-Wesley Publ.
- Sanders, I. T. (1966). *The community: an introduction to a social system*. Ronald Press Co.
- Schön, D. A. (1971). *Beyond the Stable State: Public and Private Learning in a Changing Society*. Maurice Temple Smith Limited.
- Schroer, J., & Hertel, G. (2009). Voluntary Engagement in an Open Web-Based Encyclopedia: Wikipedians and Why They Do It. *Media Psychology*, 12(1), 96-120.
- Senge, P. M. (2006). *The Fifth Discipline: The Art & Practice of The Learning Organization*. Crown Publishing Group.
- Shah, I. (1967). *Tales of the Dervishes: Teaching Stories of the Sufi Masters Over the Past Thousand Years : Selected from the Sufi Classics, from Oral Tradition, from Unpublished Manuscripts and Schools of Sufi Teaching in Many Countries*. Penguin Compass.

- Shields, P. (2003). The Community of Inquiry. *Administration & Society*, 35(5), 510–538.
- Shields, R. (2003). *The virtual: Key ideas*. ROUTLEDGE CHAPMAN & HALL.
- Shirky, C. (2008). *Here comes everybody: the power of organizing without organizations*. Penguin Press.
- Shirky, C. (2012). Napster, Udacity and the academy. Retrieved from <http://www.shirky.com/weblog/2012/11/napster-udacity-and-the-academy/>
- Skinner, B. F. (2013). *Περί Συμπεριφορισμού. Επιστημονική επιμέλεια: Ρόμπερτ Μέλλον*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.
- Skyttner, L. (2001). *General Systems Theory: Ideas & Applications*. World Scientific Publishing Company Incorporated.
- Snyder, M., Clary, E. G., & Ridge, R. (1992). Volunteers' motivations: A functional strategy for the recruitment, placement, and retention of volunteers. *Nonprofit Management and Leadership*, 2(4), 333–350. doi:10.1002/nml.4130020403
- Snyder, M., Clary, E., & Stukas, A. (2000). The Functional Approach to Volunteerism. In G. R. Maio & J. M. Olson (Eds.), *Why We Evaluate: Functions of Attitudes*. Lawrence Erlbaum.
- Stavropoulos, D. N., & Hornby, A. S. (1977). *Oxford English-Greek Learner's Dictionary* (Fourteenth impression 1997.). Oxford University Press.
- Suber, P. (2003). *Οι Σκεπτικοί. Αναγνωστικό της αρχαίας σκεπτικής φιλοσοφίας: Εισαγωγή στο κλασικό σκεπτικισμό*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις θύραθεν.

- Sweeney, M. (2012). The Wikipedia Project: Changing Students from Consumers to Producers. *Teaching English in the Two-Year College*, 39(3), 256–267.
- Tapscott, D., & Williams, A. D. (2008). *Wikinomics*. Portfolio.
- Tardy, C. M. (2010). Writing for the World: Wikipedia as an Introduction to Academic Writing. *English Teaching Forum*, 48(1), 12–19.
- Thomas Affleck. (1841). *The Western farmer and gardener*. Charles Forster.
- Tilsley, A. (2012). Paying for an A. *Inside Higher Education*, September 21, 2012. Retrieved from <http://www.insidehighered.com/news/2012/09/21/sites-offering-take-courses-fee-pose-risk-online-ed>
- Tönnies, F. (2011). *Community and Society: Gemeinschaft Und Gesellschaft*. Dover.
- Tsekeris, C., & Katerelos, I. (2012). Web 2.0, complex networks and social dynamics. *Contemporary Social Science*, 7(3), 233–246.
- United States Congress. (1830). *Debates in Congress*. Gales & Seaton. Retrieved from <http://books.google.gr/books?id=yFgUAAAAYAAJ>
- Von Bertalanffy, L. (1968). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller Inc.
- Ward, C. A., Bochner, S., & Furnham, A. F. (2001). *The Psychology of Culture Shock*. Taylor & Francis Group.
- Wellman, B. (1999). *Networks in the global village: life in contemporary communities*. Westview Press.
- Wenger, E. (2010). Communities of Practice and Social Learning Systems: the Career of a Concept. In C. Blackmore (Ed.),

- Social Learning Systems and Communities of Practice* (pp. 179–198). Springer London.
- Wertsch, J. V., & Kazak, S. (2011). Saying More than You Know in Instructional Settings. In T. D. Koschmann (Ed.), *Theories of Learning and Studies of Instructional Practice*. Springer New York.
- Wikimedia. (2011a). Editor Survey Report - April 2011. Retrieved December 12, 2012, from http://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Editor_Survey_Report_-_April_2011.pdf&page=3
- Wikimedia. (2011b). RuWiki History (Doronina and Pinchuk)/English - Meta. Retrieved May 18, 2012, from http://meta.wikimedia.org/wiki/RuWiki_History_%28Doronina_and_Pinchuk%29/English
- Wikimedia. (2012a). Education/Reasons to use Wikipedia - Outreach Wiki. Retrieved May 17, 2012, from http://outreach.wikimedia.org/wiki/Education/Reasons_to_use_Wikipedia
- Wikimedia. (2012b). Wikipedia Campus Ambassador - Outreach Wiki. Retrieved May 17, 2012, from https://outreach.wikimedia.org/wiki/Wikipedia_Campus_Ambassador
- Wikimedia. (2012c). Wikipedia Education Program - Outreach Wiki. Retrieved May 17, 2012, from http://outreach.wikimedia.org/wiki/Wikipedia_Education_Program
- Wikipedia. (2012a). Wiki markup - Wikipedia, the free encyclopedia. Retrieved May 17, 2012, from http://en.wikipedia.org/wiki/Wiki_markup

- Wikipedia. (2012b). Wikipedia:Hochschulprogramm – Wikipedia. Retrieved July 2, 2012, from <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Hochschulprogramm>
- Wikipedia. (2012c). Wikipedia:United States Education Program/Campus Ambassadors/About - Wikipedia, the free encyclopedia. Retrieved July 2, 2012, from https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:United_States_Education_Program/Campus_Ambassadors/About
- Αλεξιάς, Γ. (2011). *Κοινωνιολογία του σώματος: Από τον "Άνθρωπο" Νεότερνταλ" στον "Εξολοθρευτή"*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.
- Αντωνίου, Ι. (2003). Ο Ilya Prigogine και τα διεθνή ινστιτούτα Solvay φυσικής και χημείας. In *Είναι το μέλλον δεδομένο*. Εκδόσεις: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Γενά, Α. (2007). *Θεωρία και Πράξη της Ανάλυσης της Συμπεριφοράς*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δαφέρμος, Μ. (2002). *Η Πολιτισμική - Ιστορική Θεωρία του Vygotsky. Φιλοσοφικές - Ψυχολογικές - Παιδαγωγικές Διαστάσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Ατραπός.
- Κατερέλος, Ι. (2013). *Χάος και Τάξη στα Κοινωνικά Συστήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κοσκινάς, Κ. (1996). *Η Κοινωνιολογία της Εξουσίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Συμεών.
- Λεβίτιν, Κ. (1990). *Η Διαμόρφωση της Προσωπικότητας*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή & Ελληνικά Γράμματα.
- Μητακίδης, Γ. (2007). *Πρόλογος*. Στο *Tim Berners-Lee et.al, Web η νέα επιστήμη από τον εφευρέτη του www*. Εκδόσεις Hyperconsult 2007.
- Μπράτλας, Α. Β. (2013). *Η Δομητική Μαθησιακή Κοινότητα: Κοινωνιο-Ψυχολογικές, Παιδαγωγικές και Τεχνολογικές*

- Παράμετροι* (Διδακτορική Διατριβή). Πάντειο
Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Παπαμιχαήλ, Γ. (2003). *Μάθηση και Κοινωνία. Η εκπαίδευση στις
θεωρίες της γνωστικής ανάπτυξης*. Αθήνα: Εκδόσεις
Οδυσσέας.
- Πεντζοπούλου-Βαλαλά, Τ. (2002). *Σέξτος ο Εμπειρικός. Πυρρώνειες
Υποτυπώσεις Α΄. Ο Πυρρωνισμός*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις
Ζήτηρος.
- Σαμαρτζή, Σ. (2003). *Αντίληψη, Κατανόηση και Κατασκευή του
Χρόνου: Ψυχο-Γνωσιακές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις
Καστανιώτη.
- Τσέκερης, Χ. (2009). *Ιστολόγια και Κοινωνία: δυνατότητες και
προοπτικές στον κυβερνοχώρο. Intellectum, 6*.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ο Αλέξης Β. Μπράιλας είναι Εκπαιδευτικός, Ψυχολόγος και Διδάκτωρ Ψυχολογίας. Εκπόνησε τη διδακτορική του διατριβή στο *Εργαστήριο Δυνητικής Πραγματικότητας, Διαδικτυακής Έρευνας και Εκπαίδευσης* του Παντείου Πανεπιστημίου, στο πλαίσιο υποτροφίας σπουδών από το ίδρυμα κρατικών υποτροφιών (ΙΚΥ) στην ειδίκευση των παιδαγωγικών. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονται στην ψυχολογία του κυβερνοχώρου, στην παιδαγωγική των πολύπλοκων συστημάτων, στη διεργασία ομάδας σε εκπαιδευτικό πλαίσιο και στη μεθοδολογία έρευνας στο διαδίκτυο.